२०९९४

प्रवेश सं० त्रिंशच्छ्लोकी सव्याख्या   विषयः धर्मशास्त्रम्   क्रम सं०

नाम सपिण्डनिर्णयम् (अशौचत्रिंशच्छ्लोकीव्याख्या)   ग्रन्थकार

पत्र सं० ९४ गणनया.

श्लोक सं०   अक्षर सं० (पंक्तौ) ३८   पंक्ति सं० (पृष्ठे) १२.

आकार: ६.१" x ३.७".   13668   लिपि: दे.ना.   आधार: को.

स.१६२५.

वि० विवरणम् अपू०

पी० एस० यू० पी०—११ एम० सी० ई०—१९५१—५० ०००   न. ६३७६.

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

पिंडानामाह। स्नानशुद्धाः सपिंडाः सपिंडाः स्नानशुद्धाः स्युरिति। सद्यः शौचं सपिंडानां गर्भस्य पतने सती
ति स्मरणात्। एवं सपिंडानां चतुर्थमासादित्रये विशेषेण सद्यः शौचे प्राप्ते पंचमषष्ठयोर्विशेषमाह। अंत्य
हूति। अंत्ये मासद्वये षण्णां मासानां मध्ये यदंत्यं मासद्वयं पंचमषष्ठाख्यं तत्र सपिंडाः त्रिदिनमशुचयः स्यु
रिति संबंधः। तथा च स्मृतिः। पाते मातुर्यथामासं पित्रादीनां दिनत्रयमिति वचनात्। अत्र पातशब्दः पं
चमषष्ठमासोपलक्षणपरः। पातः पंचमषष्ठयोरिति वचनादिति भावः। अतः षण्मासादूर्ध्वं सप्तम
ष्टममासयोः स्मृतिवत्स्यादशौचमिति शेषः। सूतिः प्रसवो जननं तत्रैवेति सूतिवत्प्रसवनिमित्तं द
शाहं नान्यनिमित्तमिति यावत्। सूतेर्दशाहः शौचनिमित्तता। दशाहं शावमाशौचं सपिंडेषु विधी
यते। जननेप्येवमेव स्यान्निपुणां शुद्धिमिच्छतामिति। मनूक्तात्प्रसिद्धा। तथा च स्मृतिः षण्मासाभ्यंत
यावद्गर्भस्रावो भवेद्यदा। तदा माससमैस्तासां दिवसैः शुद्धिरिष्यते। तथा हारीतोऽपि। जातमात्रे मृते
मृतजाते वा सपिंडानां दशाहमिति। एतस्य चातुर्वर्ण्यसाधारणतामाह। चातुर्वर्ण्यस्य तुल्यमिति। एतत्
शौचं चातुर्वर्ण्यस्य चतुर्णां वर्णानां तुल्यं साधारणं भवति। न कस्यचन वर्णकृतो विशेषः। न केवलमिदं
मेव तुल्यवयोऽवस्थाविशेषोपरतिनिमित्तमपि चतुर्वर्णसाधारणमित्याह। वयसि धर्मेति। यद्वयसि

२ वयोविशेषोपरतिनिमित्तमाशौचमावर्णाश्रिशेषोपादानं कृपिनविहितमाशौचं तदपि वातुर्वर्णिपरत्नं
भवति। तदुक्तं व्याघ्रपदमुनिना। तुल्यं वयसि सर्वेषामतिक्रान्ते तथैव चेति। अत्र स्वपुरुषविधिः तद्गुणने
नपरपुरुषानिहितेजननी व्यतिरिक्तानामाशौचाभावो ध्वनितः। इदानीं पूर्णप्रसवनिमित्तमाशौचं द्वि
तीयवर्तेनाह। जन्माशौचांतराले यदि शिशुनशनं नालच्छेदपूर्वकाले निःप्राणो निःपतेद्वा जननजनि
(९) तमाशौचमसपिंडकतल्ले। प्राकुनाभिच्छेदनाद्वेति निधनमुपगतस्त्रायोरेणैव शुद्धिः सर्वेषां सूतिकायास्तु
तथा सकलकं प्रेतशुद्धिस्तु सद्यः। जन्माशौचांतराले जन्माशौचमध्ये नालच्छेदपूर्वकालेनालच्छे
दनादनं तरं यदि शिशोर्निशनमुपरमः स्यात्। निःप्राणः प्राणरहितो वा निपतेत्। तदा जननजनित
माशौचं कृत्स्नं पूर्णमस्त्येव न शावशौचेन तन्निवृत्तिः किं तु जन्माशौचेनैव शिशुमरणनिमित्ताशौ
चनिवृत्तिरिति भावः। तदुक्तं मनुना। दशाभ्यंतरे बाले प्रमीते तस्य बांधवैः। शावाशौचं न कर्त्त
व्यं सूताशौचं विधीयत इति। वेद्यदि जननानंतरं नाभिच्छेदनात्प्राक् निधनमुपगतस्तत्तर्हि सर्वेषां पित्रा
दीनां त्र्यहेणैव शुद्धिः स्यादिति शेषः। इह विषये सूतिकायामातुः सकलपूर्णदशाहप्रसवनिमित्तं २
शावशुद्धिस्तु सद्यः प्रसवनिमित्तमेव भवति। नशावमिति भावः। जीवन् जातो यदि ततः सूत
वा

ता४

[illegible]

कएव तु। सूतकं सकलं मातुः पित्रादीनां त्रिरात्रकमिति वचनात्॥ यावन्नच्छिद्यते नालं तावन्नाप्नोति सूतकं। छिन्ने
नाले ततः पश्चात् सूतकं तु विधीयते। इति वचनाच्च। कालविशेषेणादशाहाद्याशौचापवादमभिधाय वयोवस्था
विशेषादपि तदपवादं तृतीयवर्तेनाह॥ २ स्नानं प्राक् नामतो वा कुदशाजननतो ह्यः परेते ऽग्निदग्धे ऽस्य
तत्रापि सद्यस्तदुपरि दिनमा त्र्यब्दतश्चौलशून्ये। सच्चौले तु त्रिरात्रं त्रिदिनमितरथाप्याजतागात्मशौचमा
तापित्रोस्तु पुत्रे त्रिदिनमदशाने संन्निधौ नष्टवेष्टे ३॥ नामतः प्राकु नामकरणात् पूर्वं परेते ऽपरते स्नानं स्नान
मात्रं न तन्निमित्तमाशौचमिति। प्राकु नामकरणात्सद्यः शौचमिति संखस्मृतेः। नामकरणादूर्द्ध्वं दंतजनना
द्वा कु परेते अग्निदग्धे अहः एकरात्रं। अहः स्याद्दंतजन्मादिस्वबालेषु वह्निशौचनिमित्तवचनात्। अदग्धे तु
सद्यः शुद्धिः स्नानमात्रं। आदंतजन्मनः सद्य इति वचनात्। तदुपरि दिनमात्र्यब्दतः श्चौलशून्ये। तदुपरि दं
तजननादूर्द्ध्वं यावत्त्रिवर्षं चूडाकरणरहिते परेते दिनमेकरात्रम्। अहस्त्वादंतिकी स्मृतेति वचनात्। कृतचू
डे तु त्रिरात्रमित्याह। सच्चौले तु त्रिरात्रमिति। सचौले कृतचौले परेते त्रिरात्रं। निर्वृत्तचूडकानां तु त्रिरात्राच्छुद्धि
ष्यत इति मनुवचनात्। वर्षत्रयानंतरमविशेषेण त्रिरात्रमित्याह। त्रिदिनमितरथाप्यावृतात्। इतरथा अकृतचौ
ले ऽपि शब्दात्कृतचौलेपि च संस्थिते। तदुपरि वर्षत्रयादूर्ध्वं यावदुपनयनं त्रिरात्रं। अयमर्थः। प्रथमाब्दे कृतचौ

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

२ स्यावदुपनयनं त्रिरात्रं। वर्षत्रयादूर्ध्वमकृतचूडस्यापि यावदुपनयनं त्रिरात्रमिति। त्रिरात्र[illegible]व्रतादेशादिति[illegible]नात्। एवं
वयोवस्थाविशेषेण शौचविषयमभिधाय जात्यशौचमाह। जात्यशौचमिति। तद्दूर्ध्वं उपनयनानंतरं जात्यशौचं दशा
हादिकमिति यावद्दशरात्रमतः परमिति वचनात्। एवमविशेषेण जातदंतमरणे मातापित्रोरपि सद्यः शौचप्राप्ता
वपवादमाह। मातापित्रोस्तु पुत्र इत्यादिना अदंतजातेऽजातदंते परेते पि मातापित्रोस्त्रिरात्रमेव। बालानामजातदंतानां
त्र्यहात्शुद्धिरिति कश्यपवचनात्। बैजिकादभिसंबंधादनुरुंध्यादघं त्र्यहमिति स्मृत्यंतराच्च। एतदर्वाक् दशनाज्ज
ननतोऽहरित्यादिनोक्तं सर्वं सन्निधौ शिशुमरणे वेदितव्यमित्याह॥ सन्निधौ नष्ट इति सन्निधौ समीपे न स्ववेदेन
क्षावेक्षायस्येति। अतदतियावत् अतिक्रान्ताशौचमेतन्न भवतीति भावः। तदुक्तं व्याघ्रपदमुनिना। उपनीते तु विकलं
तस्मिन्नेवाति कालजमिति। ३॥ अथ चतुर्थवृत्तं। [illegible]। ऊनद्व्यब्दे [illegible] द्विवर्ष असंस्कृतेग तसंस्कृत उपरत इति यावत्। जनिक
रः पिता। जननी माता। सोदराः भ्रातरः। एषां दशाह[illegible]शौचमित[illegible]क्षः। गर्भस्थे प्रेते मातुर्दशाहं। जातउभयोः। कृते
नाम्नि सोदराणामिति[illegible]वचनात्। पक्षोत्तरमाह। यद्वेति। [illegible]पित्रादित्रयस्य[illegible]रात्राशौचं[illegible] स्पस्पत्वमेवाधि
कं सूतकं कर्मानधिकारित्वलक्षणं त्रिरात्रं सपिंडैः सह समानमेवेति भावः। [illegible]पक्षद्वयं त्रिरात्रं दशरात्रं वाशौच
माशौचमिष्यते। ऊनद्विवर्षे उभयोः सूतकं मातुरेव हीत्येतद्व्याख्याने विज्ञानेश्वरयोगिभिः स्पष्टीकृतं। अथ स्त्रीषु वयोऽव ३
ऊन[illegible]ब्दत्वसंज्ञे जनिकरजननीसोदराणां दशाहं यद्वास्य त्रयस्यैव वाधिकमिदं विषये शौचकं तत्त्रिरात्रं॥४५

स्था विशेषादाशौचविशेषमाविष्करोति। उत्तरार्द्धेन स्त्रीषु स्वानेन स्नुद्धे[illegible]पुरुषविषयोऽज्ञातिः। क्षौरकाल
दर्वाग्वाग्दानतोऽह्नः। त्रिभिरुपयमनाद्दत्ते गोत्रं स्वकं च। ४। नामकरणात्पूर्वं क्षौरकालादर्वाग्यावत्। क्षौ
रकालं स्त्रीषु कन्यासु मृतासु त्रिपुरुषविषये याव[illegible]पुरुषयोऽज्ञातिः सस्नानमात्रेण शुद्ध्येत्। अत्र
त्रिपुरुषविषय इत्यनेन कन्यानां सापिंड्यं। अप्रत्ता[illegible]स्त्रीणां त्रिपुरुषी विज्ञायत इति वसिष्ठोक्तमभि
मत। एतच्च सद्यः शौचं चूडायां च कन्यायां। सद्यः शौचं विधीयत इत्यापस्तंबोक्तं ज्ञेयं। वाग्दानतोऽर्वाक् चू
र्थं चूडाकरणादनंतरमह्नाएकेनैव दिवसेन ज्ञातिः शुद्ध्येदिति पूर्वेण संबंधः। अहस्त्वदत्तकन्यासु
बालेषु च विशोधनमिति स्मरणात्। त्रिभिरुपयमनादिति वाग्दानादूर्ध्वं उपयमनाद्विवाहादर्वाक् भर्तृगो
त्रं परित्यक्तगोत्रं स्वकं पितृगोत्रं च त्रिभिर्दिनैः शुद्ध्येत्। इयं च शुद्धिः स्त्रीणामसंस्कृतानां तु त्र्यहात् शुद्ध
तिबांधवाः। यथोक्तेनैव कालेन शुद्ध्यन्ति तु सनाभय इति मनूक्तावेदितव्या। वा तु यत्पसावा[illegible]शुद्धि
मनुष्यवर्णविशेषेण दशाहश्चाशौचविशेषं पंचमवृत्तपूर्वार्द्धेनाह। ५। जन्मन्यो पतत्सत्यावपि वर्णानि
शावद्दशाहानि पक्षं मासं वर्णाः क्रमेण शुध्यन्ति कृतशूद्रजातिस्तु पक्षमिति। जन्मनि जनने आशौचे पि
तएव श्रीयतस्ते स्यमृत्युस्तस्मिन्नोपेतस्य त्योऽउपनीतादिमरणे ब्राह्मणाद्याश्चत्वारो वर्णाः क्रमेण दश[illegible]द्वित्या दि
कालत्रस्तु वयः स्युः। ब्राह्मणो दशाहं क्षत्रियो द्वादशाहं वैश्यः पक्षं पंचदशाहं। शूद्रो मासं त्रिंशद्दिनानि

Indira Gandhi National Centre for the Arts

४ तिक्रमः। उचितकालापयद्विजशूद्राणामपि विहितकर्मानुष्ठानशीलः शूद्रः। पंचदशाहमेतन्मासं। अ
स्य द्वादशाहः। विंशः पंचदशो वा। त्रिंशद्दिनानि शूद्रस्य तदर्धं न्यायवर्तिनः इति वचनात्। इदानी
मुत्तरार्द्धेन कुलसंबंधि पुरुषविशेषोपरमे दशाहाद्याशौचापवादमाह। वानप्रस्थे यतौ वोपरमेति कुलजे। २५
(३) पंडके वाप्लवः स्याद्योषिज्जो विप्रगुप्त्येम्रतवति च दिनं पुद्धविद्धे च सद्यः॥५॥ कुलजे वानप्रस्थे तृतीया
श्रमिणि यतौ वा तुर्याश्रमिणि पंडके क्लीबे वोपरमति संस्थिते आप्लवः स्नानमात्रं शुद्धिकारणमिति
भावत। योषिज्जो विप्रगुप्त्येम्रतवति दिनमहोरात्रमशौचं। युद्धविद्धे साक्षाद्युद्धहते सद्यः स्नानमपर
शुद्धिः स्यादिति पूर्वेण संबंधः। युद्धघातेन कालान्तरमृतानामपि दिनमेकं शुद्धिहेतुः। ब्राह्मणार्थे विप
न्नाये योषितां गोग्रहे पि वा। आहवे वहतानां च एकरात्रमशौचकमिति स्मृतेः। उद्यतेराहवे शस्त्रैः क्षत्र
धर्म्महतस्य च। सद्यः संतिष्ठते यज्ञस्तथाशौचमिति स्थितिरिति मनुस्मरणाच्च। एतच्च ज्ञातमेव शुद्धि
निमित्तमिति निर्णीतं वृद्धैस्तथा च ज्ञानानंतरमुत्सर्गतो दशाहादि प्राप्तौ पवादमाह। षष्ठे नव ४
तेनाह॥ शातेऽतीते दशाहात्प्रभृति विषयके प्राकृत्रिमासात्त्रिरात्रं पक्षिणी सप्तमासादिनमिह नवमे त्वा
ततः स्नानमात्रं। स्नानं देशांतरस्थे च अपित्र्यविषये देशकालाविशेषात्। स्वस्वर्मातुः सपत्न्याः स्त्रीदि

२२

तमरणे च शुद्धपुत्र्याः त्रिरात्रमिति। अथ शब्देनाधिकारान्तरसूचना। व्यूढपुत्र्याः परिणीतकन्यायाः पितृमरणे मातापित्रो
त्मरणे व्यूढपुत्र्यास्त्रिरात्रमिति। अथ शब्देनाधिकारान्तरसूचना। व्यूढपुत्र्याः परिणीतकन्यायाः पितृमरणे मातापित्रो
र्मृतौ त्रिरात्रं। पित्रोरुपरमे स्त्रीणामूढानां तु कथं भवेत्। त्रिरात्रेणैव शुद्धिः स्यादित्याह भगवान्यमः। इतिव
चनात्। उपाध्यायस्य मरणात् श्रोत्रियाचार्यमातामहदुहितृसुतश्रोत्रियर्त्विक्सयाज्यस्वाध्यायेषु त्रिरात्रं॥ उपनयन
पूर्वकं वेदाध्यापक आचार्यः। एकशाखाध्ययनक्षमः श्रोत्रियः। ऋत्विग् अर्थवादिपङ्क्तिकर्मकर्ता। सजातीय
समानसहितः। शेषाः प्रसिद्धाः। एतेषु मृतेषु त्रिरात्रमाशौचं। त्रिदिवसमशुचिः सोदकस्तु सपत्नीति॥ सोदकः समा
नोदकः सप्तपुरुषानंतरं सप्तपुरुषावसानः। उभयत्र जाता शौचमृताशौचे च। त्रिदिवसमशुचिः आशुद्धः स्यात्॥
तथा बृहस्पतिः॥ अहर्मातामहाचार्यश्रोत्रियेष्वशुचिर्भवेत्। तथा प्रचेताः॥ मृते चर्त्विजि याज्ये च त्रिरात्रेण विशु
ध्यतीति। संस्थिते पक्षिणीं रात्रिं दौहित्रे भगिनीसुते। संस्कृते तु त्रिरात्रं स्यादिति धर्म्मो व्यवस्थितः इति वद्धमाह॥ अथाशौ
च: जन्मन्येकोदकानां तु त्रिरात्रा शुद्धिरिष्यते। शावस्य शौचिं विशुध्यंति त्र्यहात्तूदकदायिनः॥ इति मनुः॥ अथाशौ
मंचलं। पक्षिण्याशौचम। दौहित्रदुहितृसुतसहाध्यायि बंधुत्रयांते वासि श्वश्रुसुमित्रश्वसुरभगिनिका भागिनेयप्रयाणे। अतिग
मातामह्यां च पित्रोः स्वसरि च विरते मातुले मातुलान्यां वा यो सदृशोऽतिथिः स्वादिविषयस्तु यतो यामनाथे च नष्टे। अत्विग
दयो भागिनेयांताः प्रसिद्धाः। तेषां प्रयाणे मृतौ मातामह्यां च विरतायां पित्रोः स्वसरि मातृष्वसरि पितृष्वसरि च वि
रतायां मातुले च विरते मातुलान्यां च मातुलपत्न्यां च विरतायां पक्षिण्याशौचकारणं। अथ सदृशोऽतिथिरिति॥ स्वावि
नयनपतौ स्वदेशाधिपतौ वनष्टे सदृशोतिथि च कालः शुद्धिहेतुः। समानदृशोतिथिरपि त्वो सैम दृशोतिथिर्विज्ञान

४ ६ यावत्सूर्यदर्शनमशुद्धिः। नक्षत्रदर्शनात् शुद्धिः॥ रात्रिनष्टस्य रात्र्यवसानपर्यंतमेवाशुद्धिः [illegible] दर्शनात् शुद्धिरित्यर्थः। ७
अत्रयेषां पूर्ववत्ते त्रिरात्रमुदितं तेषां पुनः पाक्षिणीकथनं देशकालभेदतो व्यवस्थापनीयं। पित्रोः स्वसरित द्वयपक्षि
णी क्षपयेन्निशां। मातुले श्वशुरे मित्रे गुरौ गुर्वंगनासु च। आशौचं पाक्षिणीं रात्रीं मृता मातामही यदि। तथा। पक्षिणी
णीं क्षपयेन्निशां। मातुले श्वसुरे मित्रे गुरौ गुर्वंगनासु च। आशौचं पाक्षिणीं रात्रीं मृता मातामही यदि। तथा। पक्षिणी
मसपिंडे योनिसंबंधे सहाध्यायिनि चेत्यादि वचनानि मूलं॥ अथास्योत्तिरेवेत्यत्र। प्रेते गृहनिस ऽप्येति यस्यस्यापि
षये स्थित इति मनुवचनं। ग्रामेश्वरे कुलपतौ श्रोत्रिये वा तपस्विनि। शिष्ये पंचत्वमापन्ने शुद्धिर्नक्षत्रदर्शनादिति। वृद्ध
याज्ञवल्क्यवचनं मूलं॥ अथनेमं तत्तं। शिष्योपाध्यायबंधुजयगुरुतनयाचार्यभार्यासगोत्रानूचान श्रोत्रियेषु स्व
गृहपरम्ते तो मातुले चैकरात्रं। रात्रिं सब्रह्मचारिण्यपथतु कथमपि स्वल्पसंबंधयुक्ते [illegible] नवा सोपुतंस्यादिदमपि स
कलं सर्ववर्णेषु तुल्यं॥ ८॥ एकदेशाध्यापक उपाध्यायः। अनूचानोऽंगानां प्रवक्ता। चतुर्दशपुरुषाद्र्ध्वं सप्तपुरु
षावसानः। सगोत्रः। इतरत्स्पष्टं॥ एषु त्रिषष्ठादिषु प्रमीतेषु एकरात्रं अहोरात्रमशौचमिति शेषः॥ तथा॥
स्वगृहपरम्तो मातुले चैकरात्रं। तथा सब्रह्मचारिणि रात्रिरेका। वाच्या पनीतः सब्रह्मचारी तस्मिन्मृते त्रि
रात्रं अहोरात्रमाशौचमिति। एवं चेत् वाप्यनूचानस्य श्रोत्रिये चैवेति याज्ञवल्क्यस्मरणात्॥ मातुलस्मरणे नात्र बंधवः
पित्र्यबंधवो मातृबंधवश्चोपलक्ष्यंत इति विज्ञानेश्वरा चार्यैर्व्याख्यातत्वात्॥ त्रिरात्रमसु राशौचमाचार्यसंस्थि
ते सति॥ तस्य पुत्रे च पत्न्यां च दिवारात्रमिति स्थितिमनुस्मरणात्॥ एकादशकानीकृतग्रहागोत्रजानामसंस
इति १ मृते पुत्र रुव ३

ऽ[illegible]

त इति जावालिवचनात्॥ असपिंडे स्ववेश्मनि मृते एकरात्रमिति विष्णुस्मरणात्॥ अत्र येषां पुनर्यदुक्तं तेषामस
निधानादिना व्यवस्थाद्रष्टव्या॥ श्रोत्रिये सस्मने ग्रामीणस्य गृहणेद्रुष्टव्यं॥ एकादं सब्रह्मचारिणि समान
ग्रामीणे क्षित्याश्वलायनवचनात्॥ अथतु कथमपि स्वल्पसंबंधयुक्ते स्नाने वासोयुतीस्यात्। अत्राथशब्दो ऽधि
कारांतरसूचनार्थः॥ कथमपि केनापि प्रकारेण स्वल्पेनापि संबंधिनि अगम्यादौ संस्थिते वासोयुतं सचैलस्नानं
मृते प्राप्ते कालादिति सचैलस्नानात् शुद्धिरिति भावः॥ एतदुक्तं याज्ञवल्क्यमुनिना॥ गम्यायां च क्रियायां तु श्रात पिवसंस्पृ
ते। मित्रे जामातरि प्रेते दौहित्रे भगिनीसुते शालके तत्सुते चैव सद्यः स्नानेन शुद्ध्यति॥ इदमप्युक्तं॥ सकलमाशौचं सर्ववर्णे
षु तुल्यं साधारणमिति स्पष्टं॥ इदानीमाशौचांतर निपाते दशमवृत्तेन निर्णयमाह॥ वृद्धाशौचस्य मध्ये लघुनमपि
मपि स्वल्पकं वा सजातिप्रेते जातेऽप्यंतरं नाय दिन वतितदा पूर्वशेषेण शुद्धिः॥ द्वाभ्यां तदूर्ध्वं प्रेते त्रिशिरपरदिने यामिनी यामशे
षेनेवाशौचेन पि अपितु पुपरामनेप क्षिणीमात्रमन्यो॥ १०॥ अस्यायमर्थः। वृद्धाशौचस्य मध्ये पूर्वप्रवृत्ताशौचस्य म
ध्ये तु पुनर्यदि अपरमपि सजाति समानजातीयं जाताशौचमध्ये जाताशौचं प्रेताशौचमध्ये प्रेताशौचं पतति। तदा पूर्व
शेषेण शुद्धिः। समं स्वल्पकं वेत्यनेन स्वल्पाशौचमध्ये पतितस्य दीर्घाशौचस्य न पूर्वेण शुद्धिरित्यावेदितं॥ तद्यथा प्रेत
मुशानसा। स्वल्पाशौचस्य मध्ये तु दीर्घाशौचं भवेद्यदि। न पूर्वेण विशुद्धिः स्यात्स्वकालेनैव शुध्यतीति। तथा प्रेते
प्रेताशौचमध्ये यदि जातांतरं विजातीयाशौचं जननाशौचं भवति तदा पूर्वेणान्तराशौचं नैव शुध्यति [illegible] जननाशौचस्य

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

मध्ये जातस्य प्रेताशौचस्य न पूर्वेण शुद्धिरिति। ज्ञापितं। शावेन शुध्यते सूतिर्न सूतिः शावशोधिनी। तस्मरणात्। द्वाभ्यां तत्र
त्रिशेषे। त्रिमात्रावशेषे प्रथमाशौचांतरे पूर्वोक्तं भवेत् तदाह। प्राभाते परदिनोभ्यां शुद्धिः। त्रिभिः परदिनैर्यामिनीयामशेष इ
ति। यामिन्यायस्तुरीयः प्रहरः तन्मात्रावशेषे त्रिभिः परदिनैः पूर्वाशौचादधिके स्त्रिभिर्दिवसैः शुद्धिः। न पूर्वशौचावशेषमात्रे
णेति। रात्रिशेषे सति द्वाभ्यां प्रभाते तिसृभिः स्मरेतेति गौतमवचनादिति यावत्। नेवाशौचेन पित्र्ये। मातृपितृसंबंध्याशौ
चं पूर्वाशौचशेषेण नैव शुध्येत्। किंतु पितुरुपरमे मातुर्वोपरमे तद्दशाहमेवाशुद्धिरिति भावः। तयोर्मातृपित्रोर्वि
रतिनिमित्तयोः परस्परसंनिपाते न पूर्वशौचशेषेण शुद्धिः। किंतु मात्राशौचमध्ये पतितस्य पितृशौचस्य
न संकोचः। मातुर्विशेषमाह। पितुरुपरामने इति। पितुरुपरामने मातृमृतौ पित्राशौचमध्ये मातृमृतौ पक्षि
णी अधिका कार्या यावद्दशाहमिति भावः। तथा च स्मृतिः। मातर्यग्रे प्रमीतायामशुद्धौ म्रियते पिता। पितुः शेषेण
शुद्धिः स्यान्मातुः कुर्यात्तु पक्षिणीमिति। अथैकादशं वृत्तं। सर्ववाप्यो वमंतर्यदि विदितमि दशैषमात्रेण शुद्धिः पू ×
र्णे स्नात्वा सचेलं विहितहितकृतार्वहकाः सूतिका तु त्रिंशद्रात्रं न योग्या पितृसुरकरणे विंशतिः पुत्रसूस्तु ॥११॥
णे स्नात्वा सचेलं विहितहितकृतावर्हकाः। सूतिका तु त्रिंशद्रात्रं न योग्या पितृसुरकरणे विंशतिः पुत्रसूस्तु। दशाहमध्ये यान्यवशिष्टानि
सर्वमिदमाशौचं यद्याशौचांतर्मध्ये एवविदितं ज्ञातं भवति तदा शेषमात्रेण शुद्धिः दशाहमध्ये यान्यवशिष्टानि
दिनानि तावन्मात्रेण शुद्धिः। नक्षत्रानादारभ्य दशाहमिति यावत्। एवं त्रिदिनाद्याशौचेपि द्रष्टव्यं। प्रोषिते कालः 7
शेषः स्यादिति याज्ञवल्क्यस्मरणात्। दाहादाहिताग्नौ। इदमाशौचं आहिताग्नेर्दाहाद्दाहदिवसतो दशदि

दाहादाहिताग्नेर्मरणादिवसतोऽन्यत्र कुर्यादशौचं ॥ ५

ति ५ कु

नं कुर्यात्। न मरणदिवसत इति। अन्यत्रानाहिताग्नेर्मरणदिवसतः यो ज्ञदाहदिवसादित्यर्थः। अनग्निमतः कृत्स्नां
तेः साग्नेः संस्कारकर्म्मणः ॥ शुद्धिः संचयनं दाहान्मृताहस्तु यथाविधीत्यंगिरोवचनात्। आशौचांते यत्कृत्वा शुद्धिर्भवति
तदाह। पूर्णे स्नात्वेति। पूर्णे आवेसो सचेलं सवस्त्रं यथा भवति तथा स्नात्वा विहितकृतो देवकार्यवर्हकाः योग्याः स्युः
ज्ञातय इति शेषः। सूतिकाया विशेषमाह। सूतिकात्विति। सूतिका तु पुनस्त्रिंशद्रात्रं। मासमात्रं पितृकरणे पितृका
र्यसुरकरणे देवकार्ये न योग्या शुद्धा न भवती भावः। एतत्कन्याप्रसवे। पुत्रप्रसवे विशेषमाह। पुत्रप्रसूस्तु। विंशति
दिनानि उभयकार्ये योग्या न शुद्धा न भवतीत्येवान्वयः। सूतिकां पुत्रवतीं विंशतिरात्रेण कर्म्माणि कारयेत्। मासेन
स्त्रीजननीमिति पैठीनसिवचनात् ॥११॥ अथ द्वादशं वृत्तं ॥ निर्हृत्यान्यं प्रमीतं दिवसमशुचिकोऽथास्व
र्णीतदुक्ताशौचः स्थानाथमाद्यकृतु शतफलभागाप्नुवन्नेव शुध्येत्। नीत्वोपाध्यायमातापितृपरमगुरून्नाप्त
वादीन दोषी तदन्योन्यं निर्हृतोस्य व्रतमपि वितथं जायते वश्यमेव ॥ अन्यं सवर्णमसपिंडं निर्हृत्य दिवसमशुचिकोऽनव
ति। एतदहोरात्रमत्र गृहवासिनोऽतदन्नभोजिनः ज्ञेयं। तद्गृहवासिनस्त्रिरात्रं तदन्नाशिनस्तु दशरात्रमिति
यं। तथा च मनुः ॥ असपिंडं द्विजं प्रेतं विप्रो निर्हृत्य बंधुवत्। विशुध्यति त्रिरात्रेण मातुराप्तांश्च बांधवान्। यद्यन्न
मत्ति तेषां तु दशाहेनैव शुध्यति। अनदन्नादमन्नं वनवेत्तस्य गृहे वसेत्। अथास्ववर्णं निर्हृत्य तदुक्ताशौचं। यज्ञ
आं विप्र २ स्तदन्नमखादत २ २

ब्रह्मचारी न दोषी दोषभाग्भवतीति। ब्रह्मचारी व्रतान्न च्यवत इति। आचार्यपितृउपाध्यायादीन्निर्हृत्यापि व्रती

तस्य ऋत्विक् मातामही स्वसा

तीयस्य निर्हरणे तदुक्ताशौचं। ब्राह्मणश्चेत् शूद्रं निर्हरेत् तदा मासं अशुचिः। तथा शूद्रश्चेद्ब्राह्मणं तदा दशरात्रमित्यादि

ज्ञेयं। अवरः श्वेच्छया पूर्ववर्णमुपस्पृशेत्। पूर्वो वा अवरं। तत्र यथोक्तं मार्गो धर्ममिति वचनात्। अत्र निर्हरणोपस्पर्श

शब्दाभ्यां प्रेतवहनं ज्ञेयं। एतस्यापवादमाह। अनाथमिति॥ अनाथं प्रेतं निर्हृत्य अश्वमेधजं शतफलभाग्भवे

(६) त। आप्लवे नैव शुध्येत। सद्यः ऋतुर्ज्योति होमः। आप्लवः स्नानं एवं कारणं स्नानानन्तरमाशौचनिवृत्तिः प्रति

पादिता। यथाह पराशरः। अनाथं ब्राह्मणं प्रेतं ये वहन्ति द्विजातयः। पदे पदे यज्ञफलमानुपूर्व्याल्लभन्ति ते। न तेषामशु

भं किंचित्पापं वा शुभकर्मिणां। जलावगाहनात्तेषां सद्यः शौचं विधीयत इति। अथ ब्रह्मचारिणो विशेषमाह। नीत्वोपाध्याय

मातापितृपरमगुरून् न ब्रह्मचारी न दोषी। उपाध्यायादीन् निर्हृत्य व्रतीति याज्ञवल्क्यवचनात्। अन्यान्निर्हृ

रणे दोषमाह। तेभ्योऽन्यं निर्हृतः स्यव्रतमपि वितथं भवेत् तव शयमेवेति तेभ्यः उपाध्यायादिभ्योऽन्यं निर्हृतः स्यब्रह्मचारि

णः शवकर्मिणो व्रतान्निवृत्तिः। अन्यत्र मातापित्रोरिति वसिष्ठवचनादिति भावः।१२। एवं निर्हरणे शौचमुक्त्वात्र

नुगमनाशौचं त्रयोदशेन वृत्तेनाह॥ अथ त्रयोदशं वृत्तं। तुल्योत्कृष्टानुयाने वसनसहितकोऽभस्यवाप्लुत्य वह्निं

स्पृष्ट्वा ज्यं प्राश्य शुध्येदथ दिनमशुचिर्हीनवर्णानुयाने। पक्षिण्येकान्तरानुव्रजनइह भवेदन्तरत्वे त्रिरात्रं कृत्वाऽस्ना ८

त्वा स्नुत्य प्राणायामशतं कृत्वा सर्पिः शं च कुर्युः ।१३। तुल्योत्कृष्टानुयाने ब्राह्मणस्य ब्राह्मणानुगमनं तुल्यानुयानं

श्वा ८

।अ ३

एवं क्षत्रियादेः स्वस्ववर्णानुगमनं तुल्यानुयानं। उत्कृष्टानुयानं तु क्षत्रियस्य ब्राह्मणगमनं। तथा वैश्यशूद्रयोः ब्राह्मणक्षत्रिया

नुगमनं शूद्रस्य ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यानामनुगमनं तस्मिन् तुल्योत्कृष्टानुयाने कृते वसनसहितकः सवस्त्रः। अंभ

सि नद्यादौ वाप्लुत्य स्नात्वा वह्निं स्पृष्ट्वाज्यं प्राश्य विशुध्येत्। प्रसिद्धमेतद्वाक्यार्थकथनं। अत्र यो नुगम्येच्छया प्रेतं ज्ञाति

मज्ञातिमेव वा। स्नात्वा सचैलः स्पृष्ट्वाग्निं घृतं प्राश्य विशुध्यतीति मनुवचनं। मूलं वेदितव्यं। हीनानुगमनाशौच

माह। अथ दिनमशुचिरिति। हीनवर्णानुयाने ब्राह्मणस्य क्षत्रियानुगमने क्षत्रियस्य वैश्यानुगमने वैश्यस्य

शूद्रानुगमने क्षत्रियाद्यनुगंता ब्राह्मणादिर्दिनमहोरात्रमशुचिरशुद्धो भवतीति शेषः। पक्षिण्येकान्तरेति

एकान्तरानुव्रजने ब्राह्मणस्य वैश्यानुगमने क्षत्रियस्य शूद्रानुगमने पक्षिणीमशुचिर्भवेत्। द्व्यन्तरत्वे ब्राह्मणस्य

शूद्रानुगमने त्रिरात्रमनुगंता ब्राह्मणोऽशुचिर्भवेदिति संबंधः। त्रिरात्रानंतरकृत्यमाह। त्रिरात्रं कृत्वानंतरं स

नद्यामुत्तमजले स्नात्वा असूयमनशतं प्राणायामशतं कृत्वा सर्पिषो घृतप्राशनं कुर्युस्ततः शुद्धा भवंतीत्यर्थः

तथा च पराशरः। प्रेतीभूतं तु यः शूद्रं ब्राह्मणो ज्ञानदुर्बलः। अनुगच्छेन्नीयमानं स त्रिरात्रेण शुध्यतीति। त्रिरात्रे तु त

थावीर्णे नदीं गत्वा समुद्रगां। प्राणायामशतं कृत्वा घृतं प्राश्य विशुध्यतीति॥ अथ चतुर्दशं वृत्तं॥ ॥ तातांबावार्य के

भ्योनलजलतिलदो ब्रह्मचारी नदीषाशौचेन्येषां कृते तदुत्तुनदुपनयनं वाधिकारये तु। अन्ये च ज्ञातिकेभ्यो यदि द्ददति तदा

त्रयुक्ताः शुभाः स्युः। कुर्युः कृच्छ्रत्रयं वा धमदहनविधौ तं तमेवाप्नुवंति।१४। तातेति पिता अंबा आचार्यगुरू॥

९ प्रभोयोब्रह्मचारी अनलजलतिलान्ददातिस अनलजलतिलदः॥ एवंविधोब्रह्मचारी तद[illegible] वोभवति। तदी
याशौवशुद्ध्या शुद्धोभवतीभाव४। अन्येभ्यस्तुतद्दोऽनलजलतिलद४। तदीयाशौवःसन् आशौवांते पु
नरुपनयनं अधिकं कारयेत्ततः। शुद्धोभवतीत्यभिसंधिः। एतच्चावार्यपितुपाध्यायान्निर्हृत्यापिव्रतीव्रती।
शकटान्नंवनाश्नीयान्नवसेतैःसहसंविरोदितोतद्व्याख्यानेमिताक्षरायांस्पष्टीकृतं। अन्येत्विति। अस्य
ब्रह्मचारिव्यतिरिक्ताः अद्त्वातिके भ्योपधान लजलतिलान्ददातितदातत्प्रयुक्ताःशुभास्युस्तदाशौवेनेवाशौ
ववंतःस्युरितितात्पर्यं। अधिकं कृत्स्नत्रयं कुर्युः ततःशुद्धाभवंतीतिभावः। अश्मदहनविधावितियदा अ
श्मदाहकास्तदातंतमेवभावंप्राप्नुवंति। तेनतेनतुल्यातुल्याभवंतीत्यर्थः॥१४॥ अथदेहांतरस्मर २
स्यशरीरालाभेदाहविधिंपंचपशाद्धत्तेनाह। पालाशीमाहिताग्नेः प्रतिकृतिमथवास्थीनिदग्ध्वादशाद्या
शौचं। ज्ञातयस्युस्ततदुतरन्त्र्यां जीएपहान्येवकुर्युः। अन्यादिप्राद्यशौचेसंदहनमदंस्ताहिवदाशौच
कस्यात्पावत्तेषांतदंतेव्रतमपिचवरेदोदनेत्वेकरात्रं।१५। आहिताग्नेरस्थिभिःप्रतिकृतिंवा
त्वातदलाभेशोनकादिग्रद्योक्तविधिनापालाशीप्रतिकृतिंकृत्वातांदग्ध्वाज्ञातयःदशाहाद्या
शौचास्युः। ततइतरन्त्र्यां अनाहिताग्नीनांपालाशपादिप्रतिकृतिंदग्ध्वाज्ञातयस्त्रीएपहानि ८

कुर्युः। दिनत्रयमवाशौचंकुर्युरितिभावः। अत्रोभयत्रविशिष्टवचनमाहिताग्निश्चेत्प्रवासेम्रियतेपुनःसंस्कारंकृत्वा
शववदाशौचमिति। सुपिष्टैर्तिलसंमिश्रैर्ग्रथ्यश्चेत्तथाग्निना। असौस्वर्गायलोकायस्वाहेत्युक्त्वासवांधवैः। एवंपर्ण
शारंदग्ध्वात्रिरात्रमशुचिर्भवेदितिमूलं। अन्योविप्रादीति। अन्योसकुल्योदशाहाद्याशौचेसकृदेकवारमदनम
मदनभुंजंस्तावदेवाशौचकृत्स्यान्तेषांयावत्कालमाशौचंतावदिति। यावन्तदंतेआशौचान्तेतद्व्रतमपिचरेत्। आ
शौचान्तेयस्ययद्व्रतंविहितंतत्तदपिकुर्यात्। उभयत्रापिदशाहानिकुलस्यान्नंनभुंजीतइतिनिषिद्धाचरणादितिभावः।
रोदनेत्वेकरात्रमिति। प्रेतसपिंडैःसहरोदनेएकरात्रमहोरात्रमशौचकृदित्यन्वयः॥ तथाचपारस्करः। मृतस्यबां
धवैःसार्द्धंकृत्वानुपरिदेवनं। वर्जयेत्तदहोरात्रंदानंश्राद्धादिकर्मवेति। अत्राशौचशब्देनाशुचित्ववादिनाऽस्पृश्य
धवेःसार्द्धंकृत्वानुपरिदेवनं। वर्जयेत्तदहोरात्रंदानंश्राद्धादिकर्मवेति। अत्राशौचशब्देनाशुचित्ववादिनाऽस्पृश्य
त्वस्यरूपाप्रतीतोजातायांजन्माशौचेतदपवादंषोडशेनवृत्तेनदर्शयति।१६। जन्मन्यस्पृश्यतानोभवतिकुलभुवां
मातुर्वर्जं।पितुश्चस्नानादूर्ध्वंसचेलादथनिधनकृताशौचकेत्येत्रिभागे। पूर्वीशास्योपरीत्थंमहतिवयदिस्वापनं
कृतमासीन्नेत्वेतस्योपरिस्यादथलघुग्रहणयोर्दसयोरापूर्ववोर्द्ध्वं।१६। जन्मनिजन्मनिमित्ताकुलभुवांसपिंडानांसोदकानां
वास्पृश्यतानोभवति। मातुर्वर्जमितिमातुःसूतिकायाअस्पृश्यताभवत्येवेत्यर्थः। पितुर्विशेषमाह। पितुश्चस्ना

Indira Gandhi National Centre for the Arts

नादूर्ध्वं सचैलाद्दिति। सचैलात्सवसनात्स्नानादूर्ध्वं पितुरस्पृश्यता नो भवतीति पूर्वेणा संबंधः। तथा[illegible]र्तः। जाते पुत्रे पितुः
१० स्नानं सचैलं तु विधीते। माता शुध्येद्दशाहेन स्नानात्तु स्पर्शनं पितुरिति॥१। अंगिरोवचनमपि। सूतिके सूतिकावर्ज
संस्पर्शो निनिषिध्यते इति। मृताशौचेऽस्पृश्यत्वसंकोचनमाह। अथेति। निर्वन्हिताशौचके अल्पे त्रिरात्रा
दिके त्रिभागे त्रिधा विभक्ते प्रथमांशादुपरितनं यद्भागद्वयं तत्रास्पृश्यता नो भवतीति संबंधः। कथं महतीवेति।
महतिमहति दशाहादिके स्पृश्यत्वं अयमेव प्रकारः। यदि संचयनं अस्थिसंचयनं प्रथमादिवस एव कृतं मासीतत्रा
र्थ विभागप्रकारः। यदि तु न कृतं तस्या तिर्हि तस्योपरि स्यादस्थिसंचयनानंतरं दिनानि त्रिधा विभज्य प्रथमभागं परित्यज्य
उत्तरभागद्वये अस्पृश्यत्वं नो भवतीति। तथा च प्रथमभागे अस्पृश्यत्वमेवेति तात्पर्यं। स्वाशौचकालाद्विज्ञेयं स्पर्श
नं तु त्रिभागतः। शूद्रविट्क्षत्रविप्राणां यथा शास्त्रं प्रणोदितमिति। तथा। दशाहानि त्रिभागेन कृते संचयने त्र
यः। वर्णाः क्रमेणात्तु इति देवलस्मरणा
माता। अंगस्पर्शनिमित्तंति वर्णानां तत्त्वदर्शिनः। त्रिचतुःपंचदशभिः स्पृश्या वर्णाः क्रमेणात्तु इति देवलस्मरणा
त्। अथानुगृहजयोर्दास्योराप्तवर्गे। अथेत्यधिकासंतरं। गृहजयोः स्वगृहोत्पन्नयोर्दासीदासयोराप्तवर्गे
नायान्तयोस्तु त्रिरात्रनिवरणा
त्। अथ सप्तदशांश त्वा। अन्नेनाया। जाते पत्ये तस्मिन्नहनि
निस्नानानंतरं अस्पृश्यता नो भवतीति संबंधः॥१८। अथ सप्तदशांशतत्त्वा। जाते पत्येतु तस्मिन्नहनि १०
दत्तदासादिकानां। स्वाम्याशौचात्कुसंख्यासमादिनगमनादूर्ध्वमपि तुल्यं। सर्वाशौचं सदा नो भवति
निविततमंगलार्थषु योग्याः।

यतिवनिप्रस्थवर्णस्थितानां॥१७। अन्नेनाया त्वयो पुनस्त्रिरात्रनिवरणाद्रात्रित्रयगमनादूर्ध्वं अस्पृश्यता नो भवती
ति पूर्वेणा संबंधः। तु शब्देन पूर्वस्मात् विशेषो दर्शितः। तत्त्वेद्धशादिकानां स्वाम्याशौचा कुसंख्यासमादिन
गमनादूर्ध्वं अस्पृश्यता नो भवती पूर्वेणैवान्वयः। आदिशब्देन क्रयादिक्रीतानां संग्रहः। स्वामिनो याव
शौचदिनानि तेषां या संख्या तत्संख्यासमसंख्यानि यानि दिनानि तेषां गमनादति क्रमणादूर्ध्वमित्यर्थः। अन्यानि
यानेन दास्य कर्मण्येव स्पर्शयोग्यता न तु कर्माधिकारे। तथा सूतिकायां दास्याः स्वत्रशावनिमित्तमस्पृश्यत्वं
समित्ये तत्स्वकं स्पृष्टमिति यावत्। तथा ध्यशौचे संघः शुध्यति। गर्भदासभृत्यदासस्त्र्यहाच्छुद्धिरिति स्मृतिः।
तथा दाशीदास अपत्यविषयस्पर्शास्पर्शो भवेत्। तद्दासस्य भवेच्छौचं दास्यामासस्तु सूतकमित्यंगिरोवचनं
सूतं देहदानीजाताशौचे जननिमित्तं यत्कार्यं तत्र शुद्धिमुत्तराद्धिनाह। जाते पत्ये तु तस्मिन्नहनि निशि वा
मंगलार्थेषु योग्यं। अपत्ये जाते तन्मंगलार्थेषु अपत्यमंगलार्थेषु कर्मसु तस्मिन्नहनि तस्यां निशि वा यथा
इत्यन्वयः। अयमर्थः। अपत्यं मंगलार्थानि कर्माणि यस्मिन् दिने यस्यां निशि च विहितानि तेषु कर्मसु प्रथ
मादिवसादिसाध्येषु तद्दिने तस्यां निशि च सर्वे सूतिकिनः योग्याः। अधिकारिणो भवंतीति। तथा च व्यासः।
सूतिकावासनिलया जन्मदा नाम देवताः। तासां यागनिमित्तार्थं शुद्धिर्जन्मनि कीर्तिता॥२। प्रथमे दिवसे षष्ठे
दशमे चैव सर्वदा। त्रिष्वेतेषु न कुर्वन्ति सूतकं पुत्रजन्मनीति। उक्ताशौचस्य सर्वस्यापवादमाह। सर्वाशौच

न

मिति। एतत्सर्वमाशौचं सर्वदा सर्वकालं। यतिः संन्यासी। वनी वानप्रस्थः। ब्रह्मचर्यस्थितः। नैष्ठिको ब्रह्मचा
११ री एतेषां नो भवति। एते यत्याद्यो न कथंचिदपि आशौचभाजो भवन्तीति भावः। अथ येषु कार्येषु येषां स्ना
नान्ता कालिकी शुद्धिः। तेषां तां अष्टादशवृत्तेनाह। तत्कार्येषु सत्रिव्रतिषु येषां दानोपनयनयज्ञनआ
द्युद्यप्रतिष्ठा वृत्तातीर्थयात्रा तपपरिनयनाद्युत्सवेष्वेतदर्थं।।१८।। तत्कार्येषु यस्य यस्यानि कार्याणि
आर्त्विजिकार्थं विहितानि तेषु कर्तव्येषु स आ दीक्षां सर्वाशौचं नो भवतीति पूर्वेण संबंधः। अत्र सत्रिणो
न सत्रप्रवृत्ताः व्रतिनः। प्रारब्धप्रायश्चित्तलक्षणव्रताः। नृपो राज्याभिषिक्तः। नृपवान्राजसेवकः। दीक्षि
तो यागकर्ता। ऋत्विजः। आ अध्वर्य्वादि कर्म्मकर्त्तारः। अनेकश्रुतिपठनो बहुवेदाध्ययनशीलः। आतुरो रोगी।
अन्ये प्रसिद्धाः। एतेषां सर्वाशौचं नैव भवतीत्यर्थः।। संग्रामे च पिति। दानादय उत्सवांता प्रसिद्धाः। एतेषु सं
प्रारब्धेषु एतदर्थं एतन्निमित्तं कार्ये सर्वाशौचं नो भवति अनेनैव संबंधः।। तथा च याज्ञवल्क्यः। ऋत्विजां
दीक्षितानां च यज्ञियं कर्म्म कुर्वतां। सत्रिव्रतिब्रह्मचारिदातृब्रह्मविदां तथा। दाने विवाहे यज्ञे च संग्रामे देशवि
प्लवे। आपद्यपि च कष्टायां सद्यः शौचं विधीयत इति। इदानीं मृत्युविशेषादपि आशौचापवादमेकोनविंशतितमे ११

न वृत्तेनाह।।१८।। नाशौचाः ज्ञातयः स्युः पतितपतिसुतब्रह्मविड्विघातनीषु दोषात्पाखंडिवेश्याश्र
मरहितसुरापेय हीनोपगासु। संदर्प्पात्सर्पविप्रान्निनृपपशुदिवाकीर्त्तिकाद्यैर्हतेषु। स्वे
च्छापूर्वं वशास्त्रं ज्वलनजलविषाना शकाद्यैर्मृतेषु।।१९।। पतितासु वीतिनीषु स्त्रीषु मृतासु प्रसूतासु वा।। ज्ञातय४
आशौचा४ अशुद्धा न स्युः। तथा दोषात दोषेण हेतुना ये पाखंडआ आयनतेषां खंडिन४।। अविहित लिंगधारिण४
राः प्रसिद्धाः। आ अमरहिता ः सा परिकारे त्यक्ता अमेध्या ः। सुरापेया निषिद्धसुरापानरताः। हीनोपगाः। अधमे
न सह संभोगरताः। आसु मृतासु ज्ञातयो नाशौचाः स्युरिति पूर्वेण संबंधः। अत्र लिंगमविवक्षितं। तथा संद
र्प्पो गर्वः। तेन बुद्धिपूर्वं सर्पादीन् दिवाकीर्त्तिश्चाण्डालः। तदन्तान्। आभिमुख्येन प्रवृत्ताः तैर्हताः। तेषु मृते
षु नाशौचाः ज्ञातयः स्युः। तथा। इच्छापूर्वं शास्त्रं लोहं ज्वलनोऽग्निः। जलं प्रसिद्धं। विषं। वत्सनागादि। अनाशकं।।
अविहितो भक्तत्यागः। आदिशब्दात अविहितभृगुपतनादि। एभिः प्रकारैर्मृतेष्वपि ज्ञातयो नाशौचाः स्युरित्य
निनेदान्वयः। तदुक्तं याज्ञवल्क्ययोगीश्वरैः।। पाखंडनाश्रिताः स्तेना भर्तृघ्न्यः कामगादिगाः।। सुराप्य आ
त्मत्यागिन्यो नाशौचोदकभाजनाः।। इति। इदानीमाशौचिनां यद्देयं तद्वियातिते मेन वृत्तेनाह ।।२०।। नाशौचे स्या
ककाष्ठाग्निलवनतृणक्षीरनीरामिषे पुष्पमूलफले बौषधि दधिमधुस्यान्ति ले भोज्ये दद्यादद्या

दिमानिष्ठयमनुमननात्स्वामिनो यातियाताशौचे वाकृत्रिमेवापत्तिमगनितंवापिसर्वं र ... त।२०।यानिः
१२ प्रतिःमरणं। जातं जन्मतान्निमित्तमाशौचं यातियाताशौचं तस्मिन् कृत्रिमेव। निमित्तांतरकृतं वाशौचे एवं
कामेष्वामभोज्यांतेषु द्रव्येषु ञ्चाशौचं नस्यात्। एतानि सर्वाशौचेषु नाश्नन्तीति। अत्रवमद्धापिसप्तम्यं
(१०) तपदानि आशौचमित्यनेनप्रत्येकंयोज्यानि। स्वामिनोनुमनना स्वाम्येनु तया रमाशिरानकादीनि
स्वयमाशौचरहितःपुमान् अन्येभ्योदद्यात्। स्वयंवाद्यात्। एवंकृते दोषो नेत्यभिसंधिः। तथापनितम
गनितं सर्वं सुद्धिः स्यादितिस्पष्टं। तथावोक्तं मरीचिना। लवनेम धुमांसेवपुष्पमूलफलेषुव। शाकका
ष्ठतृणेष्वप्सु सर्पिर्दधिपयस्सुव। तिलौषधाजिनेचैवपक्वापक्वे स्वयंग्रहः इति॥ अथैकविंशं वृत्तं॥२०
जातारण्यग्निना वह्निपरिणयनविधेर्दग्धिरा धानकालाग्रहोर्ध्वं तु विध्याहित हुतवहनैर्लौकि
केनाग्न्यभावे। चंडालाग्निं चिताग्निं पतितहुतभुजं सूतिकामेध्यवह्नीन् ... हृतेनेंधनदो
द्वता दोनदाहोप्यदाहः।२१॥ अर्वाक्परिणयनविधेः विवाहात्प्राक् जातारण्यग्निना दग्धिर्दाहः।
जातारणीजातकर्मसमयेमारण्योस्तन्मथने नोत्पन्नेनेतियावत्। विवाहादूर्ध्वं आधानकालात्
र्वाक् गृह्येणवैवाह्येनाग्निना दग्धिः। ऊर्ध्वं तु आधानानंतरं विध्याहितहुतवहनैर्विधिना आहितविध्युक्तो ... १२

नाख्यसंस्कारसंस्कृतायेदक्षिणाग्न्यादयस्त्रयस्तैर्दग्धिः। एतेषांजातारण्यग्न्यादीनामभावेलौकिकेनासंस्कृतेनाग्निना
दग्धिरित्यन्वयः। तदुक्तं वृद्धयाज्ञवल्क्येन। आहिताग्निर्यथान्यायंदग्धव्यस्त्रिभिरग्निभिः। अनाहिताग्निरेकेनलौकि
नापरोजनइति। ध्वविल्लौकिकाग्न्यपवादमाह। चंडालाग्निमित्यादिना॥ चंडालाग्न्यादीनप्रेतदग्धौजह्यानोपादद्यात
थावदेवलस्मृतिः। चंडालाग्निरमेध्याग्निसूतिकाग्निश्चकर्हिचित्॥ पतिताग्निश्चिताग्निश्चनशिष्टग्रहणोचित
इति।१॥ इंधनादावप्यपवादमाह। शूद्राहृतेनेंधनेत्यादि॥ इन्धनंकाष्ठं। दहनोग्निर्घृतमाज्यं। आदिशब्देनपयःप्रभृति।
तदुपयुज्यतेतत्संग्रहः। शूद्राहृतेनेन्धनादिनायोदाहःसदाहोप्यदाहइतियोजना॥ सदाहोनभवति। कृतोप्यकृतएवे
त्यर्थः। तथाहयमः॥ यस्यानयतिशूद्रोग्निंतृणकाष्ठहवींषिच। प्रेतत्वंहिसदातस्यसचाधर्मेणलिप्यति।२१॥ अथद्वा
विंशं वृत्तं। सर्वंतूष्णींविदध्यादुपनयनविधेः प्राक्परंतुस्वसारवाग्गृह्योक्तेस्तद्विधानैः सकलशवविधिंस्येष्टपुत्रोविरोऽवा॥
पुत्राभावेक्रमेणस्वकुलजननीवंशशिष्यर्त्विजोवाबार्पोवायत्तकुर्यात्प्रथमदिनविधिंसोपितस्यैतकान्तं।२२॥
एतत्सर्वंदाहादिउपनयनविधेःप्राक्तूष्णीममंत्रकमेवविदध्यात्। तथावोक्तं। लौगाक्षिणा। तूष्णींतूष्णीमेवा
दकंदद्यात्तूष्णींसंस्कारमेवचेति। परंत्विति। उपनयनानंतरंस्वशाखाग्गृह्योक्तैस्तत्तद्विधानैः स्वस्वगृह्योक्तेनमार्गेणा
विदध्यादितिस्पष्टमेतत्। अत्रवउपेतश्चैवाहिताग्न्यः। वृत्तार्थेवदितिजाज्ञवल्क्यवचनमनुसंधेयं॥ एतानीनधिकारिणो
रूपयति॥ सकलेति। सकलंसर्वंशवविधिंप्रथमदिनमारभ्यदशाहांतंस्वगृह्योक्तंकर्मिज्येष्ठः ... सोऽपिविदध्यादिति

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

संबंधः। पुत्राभावे कर्तृविशेषमादर्शयति। पुत्राभावे क्रमेणेति। पुत्राणामभावे क्रमेणैकुलजः रुद्र... सोदको वा तदभावे
१२ जननी वंवं राजस्तदभावे। शिष्यस्तदभावे ऋत्विकु तदभावे आचार्यो वा विदध्यादित्यन्वयः। संकोत्येतयनेनदशाहांत
कर्तृभेदोन कार्य इति सूचितं। तथा वाग्यपरिशिष्टे॥ असगोत्रासगोत्रावा यदि स्त्री यदि वा पुमान्। प्रथमे ऽहनि यो दद्या
सदसाहं समापयेदिति। अत्र गोतमस्मृतिः॥ पुत्राभावे सपिंडाः शिष्या श्च दद्युस्तदभावे ऋत्विगाचार्यावितीति। इदानीं देश
(११) नियमानाह। यत्रेति। यत्र यस्मिन्देशे प्रथमदिवसविधिं कुर्यात्। सोपि तत्सूतकान्तं दशाहपर्यन्तं यत्र प्रथमदिनके
कृतं स्यात् तस्मिन्नेव देशे सर्वं दशाहपर्यन्तं कर्म कर्तव्यमित्यभिसंधिः। अत्र देशेनियमे शिक्षावारो मूलमनुसंधे
यं। २२। अत्रयोविंशो वृत्तं॥ अनाम्नः खननमात्रं जलकृतवहो नामवर्षत्रयान्तः॥ कामं चोर्ध्वं तु नित्यो भवत उपरते
चौलके चौलयुक्ते। नित्यो कालाविशेषाद्यथपितृमुखाः स्नापयित्वा वस्त्रं गंधाद्यैः शोभयित्वा मृतमथ खनने योप
मा दैर्विलंप्य। २३॥ आनाम्नः आनामकरणात्प्राकू उपरतेमृत्युमुपगते खननमात्रं खननमेव॥ मात्रशब्दार्थं स्पष्ट
यति। न जलकृतवहाविति स्पष्टं। नामवर्षत्रयांतः नामनामकरणात्तत आरभ्य वर्षत्रयांतः वर्षत्रयमध्ये उपरते जल
कुवहो कामं स्वेच्छया ऽनुष्ठेयो। न नियतो॥ ऊर्ध्वं वर्षत्रयादनन्तरं अकृतचूडे उपरते नित्यो भवतः। कृतचूडे विशेषमाह॥
चौलयुक्ते नित्यो कालाविशेषादिति। कालाविशेषाद्वर्षत्रयात्प्राकू अपि कृतचूडस्य नित्याविन्यर्थः। खननविधिमा
ह। अथेति॥ पितृमुखाः पितृमुख्याः खनने योग्यं प्रेतं स्नापयित्वा अनंतरं अनंतरं वस्त्रगंधाद्यैः शोभयित्वा आ १२

दैर्विलंप्य निखनेयुरिति शेषः। अत्र चोनद्विवर्षनिखनने न कुर्यादुदकं तत इति याज्ञवल्क्यवचनं। तथा। ऊनद्विवार्षिकं प्रेतं
निदध्युर्बांधवा बहिः। अलंकृत्य शुचौ भूमौ अस्थिसंचयनादृते। १॥ नास्य कार्यो ऽग्निसंस्कारो नापि कार्योदकक्रिया। अ
रण्ये काष्ठवत्यक्त्वा क्षिपेयुस्त्र्यहमेव तु। इति मनुवचनम्। तथोनद्विवार्षिकं प्रेतं घृताक्तं निखनेद्बहिः। यमगाथा
यमानो यं यमसूक्तमनुस्मरन्निति। यमस्मरणं च मन्त्रमित्यनुसंधेयं। २३॥ अथ चतुर्विंशं वृत्तं॥ प्रत्यक्द्वारा नगर्या
बहिरवनिसुरं क्षत्रियं तूत्तरेण प्राग्द्वारेणैव वैश्यं पितृदिशि वृषलं नाययित्वानुनायुः। वर्षीयः पूर्वमूनं द्विशरदुपरते
नानुयानेनियामः शूद्रे ऽस्य सोथवोढायदि भवति मृतः प्रेतभावाभमुक्तिः॥ २४॥ अवनिसुरं ब्राह्मणं नगर्याः प्रत्य
कूद्वारा पश्चिमद्वारेण नाययित्वा सर्वे ज्ञातयो वर्षीयः पूर्वं वृद्धपुरस्सरमनुयायुरनुगच्छेयुः। अयमनुगमननियमो
द्विवर्षाधिकमृते ज्ञेयः। तथाह याज्ञवल्क्यः। आश्मशानादनुव्रज्य इतरो ज्ञातिभिः सहेति। क्षत्रियं तूत्तरद्वारे
ण॥ वैश्यं प्राग्द्वारेण॥ वृषलं शूद्रं पितृदिशि दक्षिणस्यां दिशि यन्द्वारं तेन नाययित्वा सर्वे ज्ञातयः वर्षीयः पूर्वं वृद्धपुरस्स
रमनुयायुरित्यर्थः। तथा च स्मृतिः। दक्षिणेन मृतं शूद्रं पुरद्वारेण निर्हरेत्। पश्चिमोत्तरपूर्वैस्तु यथासंख्यं द्विजातय
इति। इदानीं वयोविशेषमनुस्यानुगमननियमापवादमाह। ऊनद्विशरदुपरतेति। ऊनद्विशरद्यपरते द्विवार्षिकमृते
सत्यामनुयाने अनुगमने नियमो न। तदुपरतो ऽनुगमनं कर्तव्यं न। आवश्यकीन भवत्... वत। अत्रापि पूर्वे

तो याज्ञवल्क्यस्मृतिरेवमूलं। अथ शूद्रस्पर्शनितःकृतवहनेनदोषमाह। शूद्रैःस्पृष्टघवोढो ... । युदिम्नतःप्रेनः
१४ शूद्रैःस्पृष्टः अथवाऽधोभवति। नदाघेनभावान्नमुक्तिः। तथा च मनुः। नविप्रंस्वेषुतिष्ठत्सुमृतंशूद्रेणहारयेत्॥
अस्वर्ग्याह्याहुतिःसास्याच्छूद्रसंस्पर्शदूषितेति॥२४॥ अथपंचविंशवृत्तेनोदकदानेविशेषमाह। ज्ञातीनांमातृपितृ
(१२) रपिपरमगुरोर्नित्यमंभोथमित्रप्रत्तास्वश्रीयपर्योज्य श्वसुरगुरुसुहृद्भ्यां जकानां यथेष्टं। नव्रात्यप्र ... रिव्रातियति पतितस्त्री
वपांखंडिवीरादघ्युर्यत्वित्रपिंडाद्नलगलकथमानहिकास्तेनुसूक्ताः॥ ज्ञातयःसपिंडाःसोदकाश्च। ...तापितरौप्रसिद्धौ
परमगुरुराचार्यामातामहश्च। एतेषांमंभउदकदानंनित्यमयमर्थः॥ सपिंडानांसपिंडोद्देशेन। सोदकानांसोदकोद्दे
न॥ पुत्रस्यमातापि तुद्देशेन। तथा आचार्योद्देशेनयदुदकदानंतन्नित्यमिति। तथाह याज्ञवल्क्यः। सप्तमाद्दशमाद्वा
पि ज्ञातयोभ्युपयन्त्यापइतितथा। एवंमातामहाचार्यप्रेतानामुदकक्रियेति। इतरत्रनियमाभावमाह॥ अथमित्रेति। मित्र
सखा। प्रत्ताःपरिणीतदुहितास्वसा। स्वश्रीयादयःप्रसिद्धाः॥ एतेषांअंभोदानं। यथेष्टं। इच्छयाभवतीतिननियतमिति
भावः। अत्रापियाज्ञवल्क्यः। कामोदकंसखिप्रत्तास्वस्रीयश्वसुरर्त्विजामिति॥ केषांचिदुदकदानेकर्तव्यापवादमाह॥
अथमिश्रेति। नव्रात्यपत्यादिना॥ व्रात्यादयःप्रसिद्धाः। तेप्रेतायोदकंनदद्युरित्यन्वयः॥ येत्वत्रेति। येतु अत्रपिंडानलं
लनकथनानर्हकाः पिंडाद्ययोग्यास्तेपि उदकादिनदद्युरिति। केतइत्यपेक्षायामाह। तेत्विति। तेपुनःसूक्ताःपूर्वोक्ताःस्व १४
साद्वेति। तथाविस्मृतिः॥ नब्रह्मचारिणःकुर्युरुदकंपतितानव। तथावाहमनुरपि। क्लीबाद्यानोदकंदद्युस्तेनाव्रात्यावि

धर्म्मिणः। गर्भभर्तृद्रुहश्चैवसुराप्यश्चैवयोषितइति॥२५॥ अथषड्विंशेनसंस्कारानंतरंयत्कार्यंतदाह। संस्कृत्यानीक्षमाणाः
सकलकुलभुवोबालपूर्वंव्रजित्वा नादेयेवृद्धपूर्वंपयसिसवसनाएकवारंनिमज्ज्यपाषाणेत्रिःसकृद्वाप्रतिदिनमुदकंद
त्वाणोदक्षिणस्याःक्षत्रतूदङ्मुखावैश्यवतिविशितुप्राङ्मुखास्तेददीरन्॥२६॥ तेसकलकुलभुवःसमस्तज्ञातयः
बालपूर्वंबालप्रमुखाःप्रेतंसंस्कृत्यदाहयित्वासंस्कारस्थलीमनीक्षमाणाः नादेयेपयसिव्रजित्वावृद्धपूर्वंवृद्धपुरःस
सवसनाःसवस्त्राः। एकवारंनिमज्ज्यपाषाणेत्रिः त्रिवारंसकृदेकवारंवारंवाप्रतिदिनंप्रत्यहंदशादिनेयावत्उदकंदद्यु
रन्नितिसंबंधः उदकदाने वर्णभेदेनदिग्नियमंविशदयितुंतान्विशिनष्टि। अपाच्यामित्यादिना। ब्राह्मणोमृतवतिदक्षिणस्या
दक्षिणामुखाःक्षत्रियेमृतवतिउदङ्मुखाः विशितुमृतवतिप्राङ्मुखाःइति। अत्रयथाविभागंसरितंमग्नोसंयोज्यानवेक्ष्यमा
णा अपोऽभ्युपयन्तीतिशातातपस्मृतिः। प्रेतस्यबांधवायथावृद्धमुदकमवतीर्यनोद्धर्षयेयुः ... तेप्रसिंचेयुः। अयमर्थ
यज्ञोपवीतवाससोदक्षिणामुखाब्राह्मणस्यउदङ्मुखा४।प्राङ्मुखा। क्षत्रियवैश्ययोरि ... देतोवचनं। तथासकृत्प्र
सिंचेत्पुरुषकंनामगोत्रेणवाग्यताइतियाज्ञवल्क्यस्मृतिः। त्रिःसकृत्कुर्युःप्रेतस्तृप्यत्वितिप्रवचनवचनंमूलमित्यनुसंधेयं॥२६
अथसप्तविंशेनवृत्तेनोदकदानानंतरंयत्कार्यंतदाह। स्नात्वापुनर्भूयोदिवसत्रिदिनमनशनाःज्ञातयो ... निम्बंवाचीत्वा
तान्नाशनावामिषलवणपयःक्षारमन्नंत्यजेयुः। स्त्रीसंगमंगलानिव्यसनहसनमुज्झो ... शयनानितारानिस्तीर्य
क्षितौतेपृथगतिनियताःसंविशेयुर्निशायां॥२७॥ ज्ञातयस्तत्रपयसिभूयो२पिंडदकं ... पुनःस्नायुःस्नान

Indira Gandhi National Centre for the Arts

कुर्युः। ततस्तैर्यत्कर्त्तव्यं तदाह। त्रिदिनमनशनाः संतोऽहर्निशामहोरात्रं वाऽनश्नानाः क्रीतेन [illegible] नावासंतः क्रीतेनप्र
१५ प्रं उत्पन्नमयाचितं प्राप्तं। आमिषलवणपयः क्षीरमन्नं त्यजेयुः। स्त्रीसंगं मंगलानि व्यसनं हे सलिमुद्गदनो द्वासनानि
त्यजेयुरिति पूर्वेणान्वयः। तथानिरुक्तमपि॥ ता गोस्त्री [illegible] कृतो तद्दति॥ न [illegible] निर्मितेयदा [illegible] तत्ताणे तेनाप्ती
(१३) [illegible]कृतादिताग्यापूमिस्तत्रातिनियताः ब्रह्मचर्यादि [illegible] युक्ताः पृथक् निशाप्यांते विशेषुनिः [illegible] पष्ठमन्यत्। अत्र वल्कि
तल्पत्वाशना भूमौ स्वप्युस्ते पृथगिति याज्ञवल्क्यवचनं। गृहाद्बहिर्वा प्रस्तरे चरुं मंत्रैः [illegible] क्रीतोत्पन्नेन
वावर्त्तेरन्निति वसिष्ठवचनं। अक्षारलवणान्नाः स्युर्निमज्जेयुश्च ते अर्घ्यं मांसमश्नं वनाश्नीयुः शयीरन्पृथक् क्षिता मितिमनु
वचनं॥ अधःशय्यासनिनो ब्रह्मचारिणः सर्व इति गौतमवचनमप्यनुसंधेयं॥२७॥ अथाशौचे वृत्ते तद्दशाहसंबंधी
विधिमाह॥ [illegible]दर्नःपुत्रेण [illegible]मधुदहनतः प्रथमं पिंडमेकं भूमावेवावपेत प्रथमदिन [illegible] द्वादशाह
देवमात्यं वयदिन मिदं वा द्वितीये [illegible] चतुर्णामेकस्मिन्सप्तमे वाथ अहनि नवमदिने वानुपेते तुनेतत॥ १२८॥ संस्कर्ता
ह्यकः॥ दहनतः दहनानन्तरं अत्यहं प्राप्ति दिनं दर्भयुंजे भूमावेवेति॥ भूमावेवास्तृते दर्भपुंजे एकैकं पिंडं समधुयथा भवति
तथा आपवेत। यावद्दशाहमेकैकमेव पिंडं दद्यादिति भावः। तथा च स्मृतिः। नवभिर्दिवसैर्दद्यान्नव पिंडान्समाहितः॥ १५
दशमं पिंडमुत्सृज्य रात्रिशेषे शुचिर्भवेत्॥ अत्र भूमावित्यनेन पात्रवारणं व्यावर्त्तितं स्मृतिः। तदुक्तं शंखेन। भूमौ माल्यं

पिंडं पानीयं अनुलेपनं निदध्युरिति। पिंडदाने द्रव्यनियममाह। प्रथमेति। प्रथमदिने यद्द्रव्यं तदेवाशौचे॥ याव
द्दशाहं कर्त्तव्यं न द्रव्यान्तरमुपादेयमिति यावत्। तदुक्तं शुनःशेपमुनिना। शालिना शाकभिर्वापि शाकैर्वाप्यथवा
वपेत्। प्रथमेऽह्नि यद्द्रव्यं तदेव स्याद्दशाहिकमिति। अथ वयनकालमाह॥ दाहादेवेति। वयनदिनं दाहा
दारभ्य गणपंनमरणादिना संवयनं दाहा [illegible] तृतीयस्तु यथाविधीतयं गिरा वयनादिति भावः॥ इदं संवयनं आदितः
दाहदिनतः यानि चत्वारि दिनानि तेषां चतुर्णां दिनानामध्ये एकस्मिन् दिने। दाहतः सप्तमे वाह्नि नवम दिने वा
[illegible]मिति शेषः॥ तथा च संवर्तः। प्रथमेह्नि तृतीये वा सप्तमे नवमे तथा॥ अस्थिसंचयनं कार्यं दिने तद्गोत्रजैः सह॥ (
तथा स्मृत्यंतरमपि। द्वितीये वास्थिसंचय इति। तथा विष्णुरपि। चतुर्थे दिवसेऽस्थिसंचयनं कुर्यात्। तेषां च गंगांभ
सि प्रक्षेप इति॥२९॥ अथैकोनत्रिंशेन वृत्तेन वपनादिविधिमाह। बधीपस्पृ [illegible] त परिवपनेन [illegible] कांते
मध्ये वा केविदवुः। पितृपरम गुरुष्वेव वापादिनित्यं। [illegible] शुभार्थमनिनमभानितं [illegible] दित्वा कांवा
दानं वदध्याद [illegible] भिदेभूसुरेभ्यः शुभार्थी॥२७॥ [illegible] पुनः [illegible] कांते तद्दशमे
ह्नि। उपरिवर्तनं। नरवकुदनं कनीयांसः कुर्युरिति शेषः॥ उपरिवपनं [illegible] नखकेशरमश्रुवपनं वा। अथवा
[illegible] मध्ये आरो [illegible] मध्ये द्वितीये तृतीये पंचमे सप्तमे वा दिने कर्त्तव्यमस्तु वुरिति। तथा च देवलः। दशमेऽहनि संप्रा
स्नानं ग्रामाद्बहिर्भवेत्। तत्र त्याज्यं निवासांसि केशश्मश्रुनखानि वै। तथा च स्मृत्यंतरे [illegible] दशमेऽहनि कर्त्त

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

क्षारकर्म्म प्रयत्नतः त्रतीतीयेवंवमेवा दिसप्तमेवा प्रदानतइति। वपनेनिमित्तविशेषेणावश्यक। नावाए पेतपरमायुंभ्रे
वापादि नित्यं। एष्वेवसंस्थितेष्ववापादिनित्यमावश्यकं।। पुत्रादीनां नेतरत्रेतिभावः।।। तदुक्तं। गंगायां भास्करक्षेत्रे
मातापित्रोर्गुरोर्मृते। आधानेकालेसोमेवपनंसप्तसुस्मृतमिति। स्तुतकांतेयत्कर्त्तव्यंतदाह। अत्रेति। अत्रयस्मात्
कर्त्तव्यतयामयोक्तं। पद्यनाक। तत्सर्वं स्वर्गलोकं विदित्वा कृत्वा अनुआयापश्चादशुभ अशुभनाश
यशुभार्थं शुभप्राप्तयेव भूसुरेभ्योब्राह्मणेभ्योदानंदद्यात। स्पष्टमेतत।।२०।। अथत्रिंशत्तमं।। दत्वापिं
(१४) सपिंडपरशवहनस्नायकूप अञ्जलित्वात्तद्दरमद्दाति वासपद्म शमितमनसो निंबपत्रंविदश्य। आवश्यागं
पुदूर्वांकुरवृषभानक्षतागोमयंवस्य इत्वासिद्धार्थतैलान्यथ दृषदिपदंन्यस्यसर्वेविशेयुः। सपिंडाइपर
शववहनस्नापका अपिंडदत्वातद्दरमञ्जलित्वाः स्पद्यादिशमितमनसः संतः। समनंतरंनिंबपत्रंविदश्यप
दावश्या। नंतरमग्नं दूर्वांकुरवृषभान अक्षतानगोमयंवसिद्धार्थतैलानिवस्यइत्वादृषदिपदंन्यस्यसर्वे
गृहंप्रविशेयुरितिसंबंधः। तथावस्मृतिः। इतिसंस्मरत्नगर्भेयुगेहं वीलयुरस्सर।४।विदश्यनिंबपत्राणि
नियता द्वारिवेश्मनः। आचम्याग्न्यादिसलिलंगोमयंगौरसर्षपान्। प्रविशेयुः समालभ्यकृत्वाश्मनि
पदंशनैरिति।। इति श्रीत्रिंशत्श्लोकीभाष्यसहितासमाप्ता।। संवत १५। २५। समए श्रावण शुद्धे भद्रवासरे १६
पूर्णिमायां धनिष्ठायां नक्षत्रे ऽयंस्मृतिः शंभुनालेषि।। आत्मार्थं अथवा परोपकारार्थं।। शुभंभवतु

(१४)

Indira Gandhi National
Centre for the Arts